

המסורת ככלי לחידוש הלכה

- א. מבוא
 ב. חידוש הלכה במקום מסורת - מסיני
 ג. כח ההיתר של המסורת
 ד. מסורת ללא סברא - כהלכה למשה
 ה.יצירת מסורת ע"י הסכמת הדורות
 ו. מסקנה וסיכום

א. מבוא

האם צריך מסורת, כדי לקבוע שביתין ליד בית אל מוקפת חומה לעניין קריאת מגילה, או שחלזון הארגמון הוא חלזון התכלת לעניין ציצית. האם צריך לקבל דברים במסורת מדור לדור, כדי לחדש הלכה בעניינים עובדתיים, או שדי להוכיח בדרך העיון והלימוד, או להיעזר בזיהוי מדעי כדי להחליט הלכה בענייני מצוות. ברור נרחב בנושא נכתב ע"י הרב יעקב אפשטיין¹, וסיכם "לקיום מצווה בוודאות יש צורך במסורת ברורה על מכשירי המצווה". מאמרנו זה נועד להוכיח, שלחידוש זיהויים של מכשירי מצווה, אין צורך "ברוח הקודש או בנביא שיחדשם"² כשאינו לנו מסורת. ניתן להגיע לזה בראיות למדניות ולהסתייע ממדע בארכיאולוגיה. במספר מקומות מצאנו שהזיהוי נעשה ע"י מסורת בלבד, ולכאורה אפשר להוכיח משם שהמסורת היא תנאי לחידוש זיהויים שאבדו לנו. נעיין באותם ההלכות ונבאר מהיכן תוקפה של המסורת. ונוכח שאין היא מקור יחידי לזיהוי חפצי מצווה שנשתכחו.

בעניין זיהוי מינים בעופות הכשרים נפסק "עוף נאכל במסורת"³ וביארו - והוא שיהיה פשוט באותו מקום שזהו עוף טהור. לאמור אף אם נמצא עוף שלפי סימנים הידועים לנו ראוי להחשיבו כעוף טהור, כי מצאנו שיש לו זפק וקורקבנו נקלף וצורת אצבעותיו מוכיחה שאינו דורס, אין לסמוך על החקירה עד שיתברר כי יש מסורת לאכול מין זה.

¹ במאמרו באסופת המאמרים "התורה והארץ" ח"ג.

² כפי שכתב הרב יעקב אפשטיין במאמר הנ"ל.

³ י"ד סימן פב'.

בעניין אתרוג כתב החתם סופר⁴ כי דין אתרוג כדין עוף טהור הנאכל במסורת. כשעלה נושא התכלת של רדזין על הפרק, צוטטו דברי הרב מבריסק, ר' יוסף דב סולוביצ'יק, שאמר "בזה אין הסברא מכריעה כי אם המסורת עצמה".
וכן לעניין ערי חומה נכתב בברייתא⁵: "כל שתבא במסורת שמוקפות חומה מימות יהושע בן נון כל המצוות הנוהגות בערי חומה⁶ ינהגו בה".

ב. חידוש הלכה במקום מסורת - שיטת הגרי"ד

על יסוד המקורות שהובאו לעיל, ביקשו רבנים בדורנו⁷ להסיק מסקנה כי אין לחדש בעניינים עובדתיים אלא ע"פ מסורת ותלו דבריהם בדברי הגאון ר' י.ד. סולובצ'יק זצ"ל מבוסטון אשר כתב:

"ידוע מה שאירע בין זקני הגאון ר' י.ד. הלוי (סולוביצ'יק) ובין האדמו"ר מראדזין בנוגע לתכלת שבציצית. שהרבי מראדזין חידשה וציוה לכל חסידיו להטיל תכלת בציציותיהן. האדמו"ר ניסה להוכיח על יסוד הרבה ראיות כי הצבע הזה הוא באמת התכלת. רב יוסף דב טען כנגד ואמר שאין ראיות וסברות יכולות להוכיח שום דבר במילי דשייכי למסורת של שאל אביך ויגדך. שם אין הסברא מכריעה כי אם המסורה עצמה. כך ראו אבות וכך היו נוהגים, וכן צריכים לנהוג הבנים."⁸

עיון בדברי הרב מבריסק וכן בדברי נכדו הרב מבוסטון מוכיח בעליל שאין כוונתם למנוע בירור הלכתי בעניינים עובדתיים. אדרבה, דעתם היא כי יש לנהוג הלכה למעשה ע"פ ההוכחה והזיהוי. כבר הוכחת⁹ שהרב מבריסק העיד על עצמו, שאם ישיבו על

⁴ אר"ח סימן רז.

⁵ שבועות טז, מגילה י.

⁶ כגון: שאין עושין מגרשיהן שדה, ובתי ערי חומה, ושילוח מצורעים.

⁷ כגון הרב יעקב אפשטיין במאמרו הנ"ל ועוד אחרים עיי"ש.

⁸ "שיעורים לזכר אבא מרי ז"ל" עמוד רכח.

⁹ במאורות אמנה גליון ד'.

השאלה, למה הפסיק התכלת משעה שפסק, הוא עצמו ילבש תכלת. אבל כל עוד שלא השיבו על כך, יש לומר כי נקבע במסורת שלא להטיל תכלת, הרי שהרב מבריסק מוכן היה לסמוך על הוכחות למדניות או ידיעות מדעיות כדי לחדש התכלת.

ג. כח ההיתר של המסורת

עיון בהלכות עוף טהור מוכיח בעליל שאין המסורת מונעת את הבירור ההלכתי אפילו בעניין זיהויו של עוף טהור. השו"ע מעתיק את לשון הרמב"ם:

"סימני עוף טהור לא נתפרש מן התורה, אלא מנה מינים טמאים בלבד ושאר מיני העוף מותרים. והמינים האסורים כד' האמורים בתורה, כל מי שהוא בקי באותם מינים ובשמותיהם, הרי זה אוכל כל עוף שאינו מהם, ואינו צריך בדיקה.... מי שאינו מכירם ואינו יודע שמותיהם בודק בסימנים. כל עוף שהוא דורס ואוכל בידוע שהוא ממינים הטמאים, ואם אינו יודע אם דורס אם לאו, אם כשמעמידן אותו על חוט חולק את רגליו שני מצבעותיו לכאן וב' מצבעותיו לכאן... בידוע שהוא דורס, ואסור. ואם ידוע שאינו דורס יש לו שלשה סימני טהרה.... ואע"פ שיש לו ג' סימנים אלו אין לאכלו, לפי שאנו חוששין שמא הוא דורס. אלא א"כ יש להם מסורת שמסרו להם אבותיהם שהוא טהור."¹⁰

לדעת הרמב"ם אפשר להסתמך על בקיאים בעופות שמכירים את תכונותיהם אם היו דורסים אם לא. יש להסתמך על הבקיאים בשמותיהם ויודעים איזהו עוף הנזכר הנזכר כטרף בתורה ועל פיהם אפשר להכשיר את שאר העופות. השימוש שלנו במסורת נועד למקרה שאין בידינו ידע מדעי והכרות ברורה של תכונות העופות ובמצב שכזה שאז אין להסתמך על הסימנים הקבועים בהלכה שמא נטעה ונכשיר עוף דורס על סמך סימנים שמנו חכמים.

¹⁰ י"ד סימן פב' וכ"כ הרמב"ם מהלכות מאכלות אסורות פרק א'.

אין בדברים אלה ביטול תוקפם של בירורים ושימוש בכללי ההלכה, אלא שכאן מחוסר ידיעה נכונה בטבעו של העוף שלפנינו. אנו חוששים שמא יתברר שהוא בכל אופן דורס, ולכן אין לאכול אלא ע"פ מסורת.

המחבר מוסיף: "יש אומרים שכל עוף שחרטומו רחב וכף רגלו רחבה כשל אווז בידוע שאינו דורס ומותר באכילה אם יש לו ג' סימנים בגופו"¹¹. לדעת המחבר אם תהיה לנו הוכחה ברורה, שאין לטעות בה, שהעוף אינו דורס כמו עוף שיש לו ג' סימנים האצבע היתירה, זפק וקורקבנו נקלף ונוסף לזה גם חרטום רחב וכף כשל אווז אפשר לסמוך על סימניו בלי מסורת. ועל זה מוסיף הרמ"א: "ויש אומרים שאין לסמוך אפילו על זה. ואין לאכול שום עוף אלא כמסורת שקבלו בו שהוא טהור"¹².

דברי הרמ"א נובעים מחשש שבעופות מים שרגליהם רחבות יזהו עוף על פי סימניו שאינו דורס ולבסוף ימצא שטעינו, וזאת ע"פ דברי רש"י המוזכרים בט"ז¹³ "דהא תרנגולתא דאגמא היו מחזיקים אותה כטהורה ולאחר זמן ראוה שדורסת". והביא הש"ך את דברי מהרש"ל שמועיל ג' סימנים בלבד, רק שידקדקו היטב בג' סימנים, ואז אפילו ראינו שדורס אינו כלום, למרות, שהש"ך עצמו מסתייג וכותב "ולפי דעתי אין להקל כ"כ". א"כ, באופן עקרוני ברור לכל הפוסקים שמן הדין אפשר לסמוך על סימנים, אלא שמצד החומרא אנו מקפידים לסמוך על מסורת דווקא.

מה שאנו סומכים על מסורת אין פרושו שסומכים רק על מסורת תורה שבע"פ שעוברת דרך בית המדרש, אלא גם מסורת של נוהג. האנשים מכירים את העוף ונוהגים בו היתר ואנו סומכים עליהם¹⁴. הש"ך מביא דברי "האיסור והיתר": "שכשיש מסורת מותר לאכול העוף אפילו לא בדקנו הסימנים כלל". ומסיים הש"ך: "שבמסורת אפילו אין בו שום סימן כל דלא חזינן דדרס מותר לאכלו"¹⁵.

¹¹ יר"ד סימן פב' סעיף ג'.

¹² ש.ס.

¹³ ש.ס.

¹⁴ נבאר בהמשך שלמנהג הקהילה יש תוקף הלכתי בפני עצמו. כח שגובר על דרכי ההוכחה הרגילים כפי שנביא מדבריו המופלאים של הגאון הרב סולוביצ'יק זצ"ל מבוסטון.

¹⁵ ס"ק ט'.

ד. מסורת ללא סברא - כהלכה למשה מסיני

מהיכן נובע תוקפה ההלכתי של מסורת ומנהג, ועד היכן הוא מגיע? הרב מבוסטון קובע, שמסורת מעשית של הנהגת כלל ישראל בקיום מצוות מיוסדת על הפסוק "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך"¹⁶.

"מחלוקת שייכת רק למסירה של לימוד. אם למשל ההלכה נמסרת ע"י לימוד והבנה וקיומה מתבצע רק כשהתלמיד תופס את ההלכה ומשיגה בשכלו, אז שייכת חלות מחלוקת... חלוקי דעות המה מגופה של מסורה וקבלה. והרי נכללים הם בכלל מה שתלמיד וותיק עתיד לחדש שאמר לו הקב"ה למשה בסיני"¹⁷

כל מסורת של דברי חכמים שפסקו על פי סברא, מותר לבאים אחריהם לחלוק ולהתווכח. המסורת שיש לה סברא אפשר להפריכה ולבטלה. דברי הראשונים ודברי האחרונים שווים, אלו ואלו דברי אלוקים חיים, מה שנתן תוקף לדברי הראשון נותן תוקף לדברי האחרון ויש להכריע ביניהם ע"פ הסברא.

"ברם מסורת של מעשה והידמות שבה אין הכרעה שכלית מעלה ולא מורידה אינה נתפסת במחלוקת כלל למשל אם יבא אדם ויאמר אין מצה זו (שנצטוונו בתורה) של חיטה אלא של אורז... או על יום השביעי המקובל שאין זה יום שבת, בוודאי שדבריו בטלים... ולא עוד אלא שהוא נקרא כופר במסורה של מעשה... ולפיכך כתב הרמב"ם שאין מחלוקת חלה בין החכמים בפרושי התורה המקובלים ממשה מסיני. - שלא מצינו מימות יהושע ועד רב אשי שיבא אחד ויאמר שעין תחת עין הוא ממש. או פרי עץ הדר זהו תפוח מפני שקבלות אלו נמסרו ע"י שימוש ומעשה. לא ע"י לימוד והסבר גרידא" (ראיית המתבצע למעשה ולא על שמיעה הגיונית מילולית)"¹⁸.

¹⁶ דברים פרק לב' פסוק ז'.

¹⁷ "שיעורים לזכר אבא מרי ד"ל" עמוד רכח'.

¹⁸ שם עמוד רכט'.

וזה לשון הרמב"ם פרק א' מהלכות חובל ומזיק ביחס לעין תחת עין:
 "כולן מפורשים הן ע"פ משה מהר סיני הלכה למעשה הן בידינו, וכזה
 ראו אבותינו דנין בבית דינו של יהושע ובבית דינו של שמואל הרמתי,
 ובכל בית דין ובית דין שעמדו מימות משה ועד עכשיו"¹⁹.

אותה סמכות, שאין עליה מקום למחלוקת, היא הלכה למשה מסיני - רק כשהיא
 נמסרת בלי משא ומתן והוכחה מפסוקים. אלא כעובדה שנהגו בה, אין עליה מחלוקת.

כך למשל הדין של יא' יום שבין נדה לנדה, היא עוברת מדור לדור כמעשה שנהגו בו,
 לכן לא יכולה להיות בזה מחלוקת. ולכך כתב הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה:
 "כל דבר שאין לו רמז במקרא, ואינו נקשר בו, וא"א להוציאו בדרך
 מדרכי הסברא, עליו לבדו נאמר שהוא הלכה למשה מסיני".

ועל זה כתב הרמב"ם שבהלכה למשה מסיני אין מחלוקת כי אם חכם אחד בא ואומר
 שיש בידו קבלה שהלכה זו מסיני אף חכם לא יכול לחלוק עליו בסברות:

"אם ביד אחד ישנה קבלה והאחרים אינם יודעים עליה, אז מקבלים
 את דבריו של פלוני שהעיד על קבלה"²⁰.

ואפילו שנחלקו ר"ע ור' אלעזר בן עזריה, בעניין חצי לוג שמן כשאמר לו ראב"ע שבידו
 הלכה למשה מסיני בטלו דברי ר"ע מיד²¹. וזהו שכתב הרמב"ם בהקדמה למשנה: "אבל
 כשיאמר האחד כך קיבלתי אין לדבר עליו". מאחר שהודיע שמסורת בידו, אין אפשרות
 לחלוק עליו ע"י סברות. זו ההלכה המקובלת הופכת להיות בעצמה תורה, מעצם
 הקבעותה במסורת ישראל, וכלשונו הלמדנית של הרב מבוססות:

"הפירוש המקובל הוא פשוטו של מקרא ונעשה חפצא של תורה שבכתב"²².

¹⁹ הלכה ו'.

²⁰ "שיעורים לזכר אבא מרי ז"ל" עמוד רכט'.

²¹ מנחות פט' ע"א סבר ר"ע ללמוד מריבוי שמביאין חצי לוג שמן לתודה מזה שכתוב בשמן בשמן שתי פעמים "חלות מצות בלולות בשמן" ורקיקי מצות משוחים בשמן" (ויקרא פרק ז') אמר לו ר' אלעזר בן עזריה: "עקיבא אם אתה מרבה כל היום כולו "בשמן" "בשמן" איני שומע לך, אלא חצי לוג שמן לתודה ורביעית שמן לניזר ואחד עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני".

²² שם עמוד רלא'.

הרב מבוססותן מרחיב עוד את מושג החפצא של תורה, הוא מחיל אותו אפילו על דברי סופרים, תקנות חז"ל וכל העיון ההלכתי של השי"ס בין במצוות דאורייתא ובין בדרבנן כולם הם תורה שבע"פ ככולם מצווים אנו בכבודם ושלא לאבדם ביד. חלותם כחפצא של התורה היא שלמה ואינה נופלת מהלכות המטפלות במצוות דאורייתא. הלומד אותם מקיים מ"ע מן התורה. וכך הם דברי הרמב"ם:

"אחד דברים שלמדו אותן מפי השמועה וכו' ואחד דברים שעשאו סייג לתורה, ולפי מה שהשעה צריכה. והן הגזרות, והתקנות, והמנהגות. כל אחד ואחד מאלו השלשה דברים, מצות עשה לשמוע להן וכו' הרי הוא אומר על פי התורה אשר ירוך אלו התקנות והגזירות והמנהגות שיורו בהם לרבים"²³

ולפיכך תוקף דין מסורה שייך בדברי סופרים כמו בדברי תורה, שאם מקובלים הדברים למעשה, אין בהם מחלוקת ואי אפשר לחלוק עליהם, כמו הלכה למשה מסיני. מכאן מסיק הרב מבוססותן: מכיוון שאף דברי סופרים נתפסים כמסורה, נראה ברור ששני החלויות שבה של לימוד ושל מעשה מתייחסות עליהם. ולפיכך אמנם ניתן לקבוע כי ישנן הלכות מד"ס שנמסרו בתורת הלכה למשה מסיני - כלומר לא במובן שמבחינה עובדתית מקורן מימי משה, אלא שאופיין הוא של הלכה למשה מסיני²⁴ דהיינו שנמסר בקבלה בלי טעם המסביר, אלא שפשוט ראו כך עושים בישראל.²⁵

וכך גם ביטל הרמב"ם את חשבונותיו מתי חלה שנת שמיטה מפני דעת הגאונים וכך נכתב²⁶:

"ועל זה אנו סומכין, וכפי החשבון זה אנו מורין לענין מעשרות ושביעית והשמטת כספים. שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהוראה ובהן ראוי להתלות".

²³ הלכות ממרים פרק א' הלכה ב'.

²⁴ דף רלג'.

²⁵ עיין במסכת ידים פד' ע"א בעניין עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית "צא ואמור להם אל תחושו למניינכם מקובל אני מריב"ז ששמע מרבו ורבו מרבו עד הלכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרין..." הרי לך מחלוקת בעניין הלכה למשה מסיני וזה לא סותר את דברי הרמב"ם שבהלכה למשה מסיני אין מחלוקת. ובדין שהיה נמנו וגמרו לפסוק הלכה שכל עוד שלא ידעו על המסורת נחלקו. אחרי שר' אליעזר הודיע שיש בידו מסורת בטלו חכמים את פסק ההלכה שלהם מפני הקבלה שבידי ר' אליעזר מפיו של ריב"ז.

²⁶ הלכות שמיטה ויובל פרק י' הלכות ד-ו'.

הרמב"ם מבטל את למדנותו בפני הקבלה והמעשה ששמע מפי הגאונים. לפי שהייתה מסורת ביד הגאונים איש מפי איש שלא מנו בשבעים שנה שבין בית ראשון את היובלות. ופסק הרמב"ם לדורות כפי המסורת שבפי הגאונים. כל דור יכול לחלוק על קודמיו בהכרעות הלכתיות אך לא בדברים שנמסרים מדור לדור ללא טעם או שנקבעו כמנהג הלכה למעשה.

לצורך חידושה של ההלכה אין צורך במסורת. התורה ניתנה להדרש והלימוד והעיון הוא הבסיס לחידושי תורה בכל דור, וכל מה שתלמיד וותיק עתיד לחדש כבר נאמר לו למשה מסיני. לפיכך, חידושי תורה של כל תלמיד הם ממש תורה. אין הבדל באיזה דור חודשו הדברים, אם תנאים או אמוראים או חכמי דורות אחרונים.

ה. יצירת מסורת ע"י הסכמת הדורות

בידוע שלא חלקו אמוראים על תנאים במקום שנכתבה המשנה כסתם משנה. לשון שהעידה שהדברים התקבלו למעשה בעת חתימת המשנה, גרמה לכך שלא יכלו האמוראים לחלוק על הלכה שפשטה כדבר מוסכם בישראל. זוהי גם הסיבה שאין אנו חולקים על הגמרא כי התלמוד נחתם כדבר מוסכם שהתקבל על כל ישראל ודבר מוסכם לא יכולים לחלוק עליו.

כיוון שהדבר מוסכם הוא מצטרף לעולמה של התורה מכוחה של האומה, מכוחם של כל הדורות שנהגו כך, ואין חכם בודד או אפילו בי"ד חשוב רשאי לשנות בזה.

בהקדמת הרמב"ם ליד החזקה נמצא ביאור נוסף למקור תוקפה של המסורת או תוקפם המיוחד של דברי התלמוד כך שאין לבי"ד אחריהם אפשרות לבטלם.

"כל הדברים שבגמרא הבבלי חייבין כל ישראל ללכת בהם וכופין... לנהוג בכל המנהגות שנהגו חכמי הגמרא ולגזור גזירותם וללכת בתקנותם. הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל ישראל. ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא - הם כל חכמי ישראל או רובם, והם ששמעו הקבלה בעקרי התורה כולה דור אחר דור עד משה רבינו עליו השלום."

הרמב"ם הוסיף על דברינו הקודמים נקודות שלא הוזכרו בדברי הרב מבוססטון, סיבות כוחם של חכמי התלמוד הם: האחת היא הסכמת כל ישראל לקבל הכרעת התלמוד, והשנית ששמעו הקבלה דור אחרי דור עד משה רבינו. הסכמת כלל החכמים בדור אחד זוהי מהות כוחה של תורה שבעל פה בתוך העם (יותר מכל יחיד או קבוצה שיבואו אחריהם גדולים ככל שיהיו).

וכן העובדה שחכמי התלמוד קלטו באישיותם ובדעתם את עיקרי התורה כפי השתלשלותם ממשה דרך כל הדורות, דבר זה נותן לגזרתם ולסברתם שורשיות ונאמנות למגמתה הפנימית של התורה. בהוראתם הלמדנית כמו בגזרתם שותפים הם למשה ולכל למדני הדורות שעיצבו את דמותם. מכוחם קיבלו חותמי התלמוד את סמכותם.

נוכל להוסיף איפה, כי החכם שמורה הלכה אפילו אם הוא יחיד נגד חבורה שלמה אם קיימת בידו מסורת איש מפי איש, כמו ר' אליעזר מפי ריב"ז²⁷ ששמע הדברים מסורת איש מפי איש, הרי הצטרפות רצף דורות להוראה לא רק שמציין שכך נהגו אלא אף נותן לדברים כח כללי של כלל חכמי הדורות, ונגד דבר כזה אין יכולים לגבור אפילו גדולים²⁸.

בזאת מתברר מניין כוחה של מסורת מעשית שכך ראינו שנוהגים, כמו בעוף נאכל במסורת. כאן אין מוכיחים שהגדולים הורו כך אלא כל העדות באה מכח מנהג הבית. או דוגמא של מסורת עיר חומה, מקובל שבמקום זה היתה עיר חומה הידיעה השתרשה מקדם בליבם של ישראל. כאן מתגלה כח הדורות, ידיעות העוברות בתוך ה"עמך" גם הוותים היא המשך לתורה שבע"פ, והיא מכרעת להלכה.

²⁷ מסכת ידים פרק ד' משנה ג' "וכשבא ר' יוסי בן דורמסקית אצל ר' אליעזר בלוד. אל מה חדוש היה לכם בבית המדרש היום. אמר לו נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית בכה ר"א ואמר 'סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם'. צא ואמור להם אל תחושו למנינכם מקובל אני מריב"ז ששמע מרבו ורבו מרבו עד הלכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית".

²⁸ עכשיו בא לפני קונטרס כללי הוראה בהלכות מסופקות של הרב אלישע אבינר שליט"א וכתב שם: "נדמה שתוקפם של ספרים שנחפשו בישראל נובע מקבלתם ע"י עם ישראל בכך הם הפכו לרבים של ישראל ל'מרא דכל אתרא' ולמנהגם של כל המקומות והוא מבדיל אותם מסמכותו של התלמוד שהגמרא התפשטה בכל ישראל מה שאין כן הספרים שהתפשטו במצב של פיזור הגלויות רק במקומות מסויימים" נדמה לי שהביאור שלנו מזייק לשון הרמב"ם וטעמו בדרך אחרת. ונפקא מינא לדינא שלדעתו כל אדם יכול לבחור לו ספר שיחייב אותו מאותו סעם שעשאו רבו.

על מסורת כזו אנו סומכים אף היום בהיתר אכילת עוף במסורת, כדוגמת תרנגול הודו, שפשוט הוא, בכל בית ישראל שעוף זה נאכל. אבל רק לפני כאלף שנים בייתו אותו האֶצְטִיקים במקסיקו ומשם הוא הובא ע"י הספרדים לאירופה. כיום הוא נאכל במסורת משום שבמשך ארבע מאות שנה מאז ועד היום בחנו וראו שאינו דורס ומי יוכל לערער עליו, יראת שמים הבוחנת של כל הדורות שחלפו, היא תעודת הכשרות הטובה ביותר למרות שברור שהמסורת הזו התחילה לפני זמן קצוב.

מכאן נלמד, כי מה שסומכים על מסורת בעניינים עובדתיים, נובע מכח חזקה של מנהג הקהל שנותן תוקף הלכתי של פסיקת הדורות. לאחריה אין צורך לבדוק בדיקות נוספות ולא משנה לנו אם פרטים מסויימים לא נראים מתאימים. כך למשל כשגברו הויכוחים על כשרות אתרוגי ינווה הורה החת"ס שלא לחשוש לכשרותם שמא מורכבים הם, שהרי נהגו ישראל להשתמש בהם, לפיכך אין צורך להביא עליהם אישור כשרות ואפילו אין צורך להוכיח שיש להם סימני אתרוג כשר כגון: עובי קליפה עבה או הדרך בה מונחים הגרעינים, לפי שכבר נקבע ע"י דורות של משתמשים כי האתרוגים משם כשרים הם.²⁹

אמנם הראי"ה חלק על דעתו בעץ הדר³⁰ ואולם זאת מכיוון שהמסורת היתה על אתרוגים שהיו פעם ונטיעות הראשונות כבר הוחלפו בחדשות ועכשיו חשודים אנשי ינווה שנטעו אתרוגים מורכבים. ולכן פסק שאין לסמוך על מסורת במקרה ההוא עד שיבדקו ויקבלו תעודת הכשר שיעידו שלא עירבו שם אתרוגים מורכבים.

עוד מצינו בעניין עוף בשו"ע, "נאמן צייד לומר עוף זה התיר לי רבי הצייד" והעיר הש"ד: "דווקא רבו הצייד אך לא רבו החכם - דרבו חכם אין כלום", "שמא סמך על חכמתו, ושמא דורס הוא"³¹. הרי שבעניינים מעשיים עוברת מסורת אצל פשוטי העם ובמקום שצריך ביקורת והבחנה אם העוף דורס או לא. מסורת של בעלי מקצוע הצופים בתוך הטבע הנהגתם של העופות היא מקור לפסיקת הלכה.

²⁹ עיין חת"ס אר"ח סימן רז'.

³⁰ סימן נ'.

³¹ פרי מגדים, עיי"ש.

ו. מסקנה וסיכום

מכאן יש להסיק כי המסורת לא נועדה להיות תחליף ללמדנות וגם לא במקום רוח הקודש או נבואה. מסורת שנמסרה מחכם לחכם היא נאמנת מכח כל הדורות שהעבירו מסורת זו עד הנה. מסורת המקובלת מהסכמת חכמי דור אחד של חכמי הדורות הבאים ואפילו מסורת של "עמך" היא נאמנת כי חזקה על בית ישראל שלא ישלשו בדבר הלכה. תורה מחדשים חכמי ישראל והולכים אל הבקאים ומתייעצים בענייני עובדות. אם מצד ההלכה והדין העיוני כשר הדבר וההוכחות בשטח לדעת הארכיאולוגים וההיסטוריונים תומכים בזה, חובה על החכמים להמשיך את כח תורה שלהם גם בדיון הזה ולפסוק כגבורתם. המסורת נועדה לחזק את הפסיקה שלא נצטרך לבדוק בפרטים כל הזמן.

המסורת יכולה גם לאסור, אם יש רגלים לדבר שבכוונה נוהגים איסור בדבר. במקרה של הרב מבריסק שדחה את חידושיו של הרבי מראדזין בעניין התכלת, עמדה מציאות לנגדו שהרי ציוותה התורה להטיל פתיל תכלת, האם חשודים כל הדורות שלא ראינו אצלם תכלת שזלזלו במצווה והתירשו בה, אלא יש לומר שהיתה להם סיבה שמונעת ע"פ דין את חידוש התכלת. לדעתו של הרב מבריסק המסורת מציגה שאלה ואם לא נדע תשובה עליה, עלינו לומר כי המסורת מעידה על איסור שמנע את חידוש התכלת בכל הדורות עד הנה. ולפי מה שהוכח מקודם מסורת מחייבת גם כשאין טעם בצידה ועצמתה בזה שאינה חייבת לתת טעם. לכן אמר הרב מבריסק, כי אם יביאו לו טעם שבגללו הפסיקו בדור מסוים להטיל תכלת, כמו שלא מצאו את החלזון או שנשכחה דרך הפקתו, יהיה בטעם זה כדי להוציא אותנו מחשש של מסורת אוסרת, והוא עצמו ילבש התכלת. לשמחתנו, עלה בידינו להוכיח שהיתה גזרה של הקיסרות הביזנטית שבגללה לא יכלו לצבוע בתכלת הארגמן משנותיו של רבינא ואילך תקופה של כאלף שנים, וכל הטענות מטעם איסור מסורת אינן שייכות לעניין. דיון הלכתי שהוא גופא של תורה חייב לבוא ולקבוע הוראה או אם ירבו המטילים תכלת בציציותיהם במשך הזמן תקבע המסורת, ויהיה לה תוקף יותר חזק מפסיקה של פוסק זה או אחר.